

Tillämpningen av avskiljningar inom statlig ungdomsvård med fokus på skillnader mellan flickor och pojkar

Caroline Björck
Catarina Brisman
Carola Åberg

Institutionsvård i fokus ges ut av Statens institutionsstyrelse, SiS. Serien omfattar såväl sammanställningar, statistik, redovisningar och utvärderingar som forskningspublikationer. Forskningsrapporterna har en särskild markering på framsidan, en författarpresentation samt uppgifter om finansieringsförvarandet och den vetenskapliga granskningen.

Rapporterna som inte är forskningsrapporter produceras och bereds i regel inom avdelningen för utveckling av vård och behandling. Även företrädare för verksamheten och externa sakkunniga kan vara delaktiga i framtagningen av rapporter, antingen som medförfattare eller granskare.

Beslut om publicering fattas av ett redaktionsråd som består av företrädare från SiS avdelning för utveckling av vård och behandling samt informationsenheten.

Ansvarig utgivare för **Institutionsvård i fokus** är SiS generaldirektör Kent Ehliasson.

ISBN-Nummer: 978-91-87053-02-3

Nummer 5 år 2012 i rapportserien **Institutionsvård i fokus**

Publikationerna finns att beställa eller ladda ner från SiS webbplats.
www.stat-inst.se

Engelsk titel:
Institutional Care in Focus

Publikationsseriens adress:
Statens institutionsstyrelse
Box 16363
103 26 Stockholm
www.stat-inst.se

Tillämpningen av avskiljningar inom statlig ungdomsvård med fokus på skillnader mellan flickor och pojkar

Caroline Björck
Catarina Brisman
Carola Åberg

Sammanfattning

Statens institutionsstyrelse (SiS) svarar för tvångsvård av ungdomar med allvarliga och omfattande psykosociala problem som missbruk, kriminalitet eller annat socialt nedbrytande beteende. Vården kan ske på institutioner med låsbara avdelningar, med särskilda befogenheter att tillgripa tvångsåtgärder. Sådana kan till exempel vara att hålla en ungdom i avskildhet, att genomföra kroppsvisitering och att utföra drogtestning. Avskiljning är en laglig åtgärd som kan ske om en intagen ungdom uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel, att han eller hon inte kan hållas till ordningen.

Det övergripande syftet med föreliggande rapport är att med fokus på skillnader mellan pojkar och flickor analysera de avskiljningar som genomfördes under senare delen av 2008. Bakgrunden är ett regeringsuppdrag till SiS om översyn av avskiljningar och förslag på åtgärder. I SiS återrapportering till regeringen i december 2009 beskrevs en rad förslag på planerade åtgärder däribland att belysa om det finns skillnader mellan pojkar och flickor avseende avskiljningar samt om det finns några mönster i tillämpningen som skulle kunna vara föremål för vidare utvecklingsåtgärder.

Denna rapport utgör en av dessa planerade åtgärder. Resultaten beskriver skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojkar och flickor; institutioner för pojkar; institutioner för flickor och institutioner med blandad målgrupp. Resultatet belyser även hur förloppet såg ut i termer av bakgrundssituation, utlösande faktor och vilken typ av våld i samband med avskiljningarna. Resultatet har bearbetats kvantitativt vad gäller skillnader i tillämpningen av avskiljningar och på ett deskriptivt och explorativt sätt vad gäller belysningen av förloppet. Underlaget till rapporten består av samtliga beslutsmotiveringar och journalanteckningar om avskiljningar som fattades för ungdomar placerade enligt 3 § LVU (N = 472) under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

Resultatet visar att 20 procent av ungdomarna (213 av 1 049) blev avskilda någon gång. Flickorna var (i genomsnitt 15,9 år) signifikant yngre än pojkarna (16,5 år i genomsnitt). Den genomsnittliga avskiljningstiden var signifikant längre för pojkarna (5,04 timmar) jämfört för flickorna (1,96 timmar). Bland flickorna blev 45 procent avskilda mer än en gång och bland pojkarna 46 procent. Medianvärdet var tre avskiljningar bland både flickorna och pojkarna. Avskiljningar var dokumenterade vid olika tider på dygnet men mer frekvent mellan klockan 13.00 och klockan 21.00. Mediantidpunkten för avskiljningarnas start var klockan 16.45. Vid jämförelse mellan de institutioner (26 av 31) som under perioden hade fattat beslut om avskiljning, varierade antalet avskiljning-

ar per 1 000 vård dygn mellan 0,3 och 21. Resultatet antydde inga signifikanta skillnader i avskiljningsfrekvens mellan pojk-, flick- och blandade institutioner.

I analysen som avsåg belysa förloppet i samband med avskiljningarna framkom att typ av våld var angivet i 83 procent av fallen och att *våld mot personal* var den typ av våld som var vanligast förekommande, både i avskiljningar som rörde flickor och pojkar. Eventuella utlösande faktorer var mindre frekvent angivna men förekom i 59 procent av fallen. Det som oftast var angivet som utlösande faktor var att ungdomen *inte lyssnar på tillsägelse*, vilket också var vanligast både i avskiljningar som rörde flickor och pojkar. Information om vilken situation som var upprinnelsen till en våldssituation som senare ledde till avskiljning, kunde urskiljas i endast 29 procent av avskiljningarna. Exempel på situationer som angavs var till exempel *i skolsituationen, vid första intag* eller *vid ankomst efter avvikning*. Rapporten är av explorativ och deskriptiv karaktär och kan därför inte generaliseras till SiS verksamhet. Däremot belyses flera viktiga områden som kan bli föremål för fördjupat utvecklingsarbete.

Innehållsförteckning

Inledning	6
Syfte och frågeställningar	8
Metod och procedur	9
Resultat	10
Avskiljningar inom SiS ungdomsvård under senare delen av 2008	10
Jämförelser av skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan flickor och pojkar under senare delen av 2008	11
<i>Ungdomar som avskildes mer än en gång under perioden</i>	12
<i>Hur lång tid pågick avskiljningarna och när på dygnet skedde de?</i>	12
Jämförelser av skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp under senare delen av 2008.....	14
<i>Finns det skillnader mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp med avseende på antal platser, typ av platser och mängden vård dygn under perioden?</i>	16
<i>Finns det skillnader mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp med avseende på avskiljningar?</i>	16
<i>Finns det skillnader mellan avdelningar för pojkar respektive flickor vad gäller avskiljningar inom institutioner med blandad målgrupp?</i>	17
<i>Hur kunde förloppet se ut när en våldssituation uppstod, eskalerade och ledde till att en ungdom blev avskild under senare delen av 2008?</i>	18
<i>Bakgrundssituation</i>	18
<i>Utlösande faktorer</i>	20
<i>Typ av våld</i>	21

Diskussion	23
<i>Fanns det skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan flickor och pojkar under senare delen av 2008?</i>	24
<i>Fanns det skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp under senare delen av 2008?</i>	25
<i>Gick det att beskriva hur förloppet såg ut i samband med en avskiljning?</i>	25
<i>Framtida forskning och utveckling</i>	26
<i>Styrkor och svagheter med rapporten</i>	27
Referenser	28

Inledning

Uppdraget för Statens institutionsstyrelse (SiS) enligt förordningen (2007:1132) med instruktion för statens institutionsstyrelse är att ansvara för vård och behandling av ungdomar enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga LVU. samt vård av missbrukare enligt lagen (1998:870) om verkställighet av vård av missbrukare i vissa fall. Ungdomar och vuxna missbrukare kan även vårdas frivilligt inom SiS med stöd av socialtjänstlagen (2001:453), SoL. Under 2009 blev totalt 9 500 barn föremål för heldygnsinsatser i Sverige (Socialstyrelsen, 2011). Av dessa var 1 214 ungdomar (13 procent) placerade inom SiS (Statens institutionsstyrelse, 2010a). De ungdomar som tvångsvårdas enligt LVU har av socialtjänsten bedömts vara i stort behov av insatser med hög grad av struktur, för att bryta en destruktiv och antisocial livssituation. Orsaker till placering kan vara brister i hemmiljö (2 § LVU) eller den unges eget beteende (3 § LVU). Exempel på "eget beteende" kan vara missbruk eller brottslig verksamhet. Brister i hemmiljö kan handla om fysisk eller psykisk misshandel, sexuell utnyttjande eller andra brister i omsorgen om den unge (SiS interna föreskrifter, Riktlinjer/LVU). Uppdraget är att genom individanpassade behandlingsplaner, i nära samverkan med socialtjänsten, familjen, skolan, hälso- och sjukvården och övriga nätverk, ge ungdomarna bättre förutsättningar för socialt anpassat liv (Statens institutionsstyrelse, 2011). Vården sker på öppna eller låsbara enheter med hög personaltäthet och möjlighet att använda särskilda befogenheter, som till exempel att hålla en ungdom i avskildhet, genomföra kroppsvisitering och utföra drogtestning. Särskilda befogenheter avser tvångsåtgärder som används när det bedöms nödvändigt för att kunna fullfölja vården.

Det finns elva olika särskilda befogenheter som regleras inom LVU:

- 1) Begränsningar av den unges rörelsefrihet (15 § LVU)
- 2) Inskränkningar kring rätt att föra telefonsamtal, ta emot besök och vistelser utanför det särskilda ungdomshemmet (15 a § LVU)
- 3) Vård vid låsbar enhet (15 b § LVU)
- 4) Vård i enskildhet (15 b § LVU)
- 5) Hållas i avskildhet (15 c § LVU)
- 6) Omhändertagande av egendom (16 § LVU)
- 7) Kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning (17 § LVU)
- 8) Skyldighet att lämna blod-, urin- och utandningsprov (17 a § LVU)
- 9) Kontroll av brev och andra försändelser (19 § LVU)
- 10) Förstörande eller försäljning av egendom (20 § LVU)
- 11) Polishandräckning (43 § LVU)

Tvångsåtgärder av mycket ingripande karaktär som att hålla en ungdom i avskildhet, till exempel i ett låst rum, får ske enligt 15 c § LVU för de ungdomar som placerats enligt 3 § LVU (eget beteende¹) i fall där ungdomen uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel, att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Beslut om avskiljning måste grundas på ett pågående beteende hos den unge som gör det påkallat med avskiljning. Exempel på våldsamt uppträdande kan vara att den unge slår sönder inredning på en avdelning alternativt går till angrepp mot personal eller andra ungdomar, med eller utan tillhyggen. Det kan förekomma att en ungdom måste avskiljas från de övriga intagna utan att allvarligt våld förekommer (enligt vad som definieras av 15 c § LVU), som till exempel i en nödsituation där det förekommer akut självmordshot (SiS interna föreskrifter, Riktlinjer/LVU).

Ur ett vårdperspektiv utgör behandling av ungdomar som omhändertas mot sin vilja en särskild utmaning. Många ungdomar som vårdas inom SiS har varit omhändertagna tidigare. Enligt systematiska inskrivningsintervjuer som genomförs inom SiS med hjälp av ADAD, Adolescent Drug Abuse Diagnosis, (Friedman & Utada, 1989) uppgav 48 procent av ungdomarna som placeras vid SiS institutioner att de varit placerade i heldygnsvård på behandlingsinstitution tidigare. 81 procent av ungdomarna uppgav att de hade tidigare erfarenheter av insatser från socialtjänsten (Statens institutionsstyrelse, 2010b). Forskning har även visat att långvariga antisociala problem har samband med upprepade placeringar inom heldygnsvård (Långström, 2003). Det har även uppmärksammats i forskning att sammanbrott, det vill säga oplanerad avslutning av pågående vård, ökar risken för sämre utfall på lång sikt för placerade ungdomar (Vinnerljung & Sallnäs, 2008). Ingripande tvångsåtgärder, som att hållas i avskildhet (avskiljning), är en laglig befogenhet som den statliga ungdomsvården har för att undvika allvarligt våld. Samtidigt kan detta också innebära risk för negativt behandlingsutfall samt ytterligare våld. Forskning antyder till exempel att många ungdomar som blir föremål för tvångsvård har varit utsatta för olika former av övergrepp och våld (Chapman & Ford, 2008). I teoretisk bemärkelse kan upplevelsen av att bli utsatt för tvångsåtgärder som avskiljning innebära att återuppleva tidigare negativa händelser (till exempel trauman från övergrepp). Detta kan leda till negativa psykologiska konsekvenser, och skada förtroendet för omgivningen och behandlingen (Croslands et al, 2008; Goren, Sing & Best, 1993; Irvin 1987). Forskning har även visat att upplevelsen av tvångsåtgärder som avskiljning är mycket negativ hos barn och ungdomar som varit utsatta för detta (Petti, Mohr, Somers & Sims, 2001; Tooke and Brown, 1992; Binder & McCoy, 1983). Men framför allt saknas systematisk kunskap om effekten av tvångsåtgärder som till exempel avskiljning (Sailas & Wahlbeck 2005).

Förutom etiska problem (risken att tillfoga skada och andra negativa upplevelser) och avsaknad av evidens (kunskap om effekter av tvångsåtgärder), har även politiska beslut förekommit som drivkrafter i internationell forskning om tvångsåtgärder. Sådana är till exempel förbud att låsa dörr till avskiljningsrum (Antoinette et al 1990). Även me-

¹ Den som vårdas på frivillig grund eller med stöd av 2 § LVU (det vill säga omhändertagande på grund av missförhållanden som till exempel övergrepp) får således aldrig avskiljas (SiS interna föreskrifter, Riktlinjer/LVU).

dial uppmärksamhet i samband med dödsfall kopplat till avskiljning (Fisher, 2003) eller risker för personalskador (Morrisson et al, 2002) har förekommit som bakgrund till forskningen om tvångsåtgärder. Upptakten till ett ökat fokus på avskiljningar inom den statliga ungdomsvården i Sverige startade 2008 när svensk media uppmärksammade etiska aspekter av avskiljning av barn och ungdomar². SiS gavs med anledning av detta ett särskilt uppdrag av Socialdepartementet om översyn av bland annat avskiljningar (S 2009/5081/ST), som slutredovisades till departementet i december 2009³. I denna beskrevs myndighetens interna utredningar och olika åtgärder som vidtagits samt påbörjade forsknings- och utvecklingsåtgärder kopplade till hot, våld och avskiljningar.

I slutredovisningen framgick även att SiS under 2009 formulerade en åtgärdsplan för hantering av avskiljningar där det bland annat framgick att avskiljningar⁴ skulle kvalitetssäkras genom kollegiegranskning. Samtidigt påbörjades inom SiS olika långsiktiga utvecklingsarbeten, bland annat planerades en enkätstudie om personalens attityder till hot och våld samt en systematisk kunskapsöversikt om förebyggande av avskiljningar inom tvångsvård av ungdomar⁵. Eftersom SiS enligt 4 § i förordning (2007:1132) ska utforma verksamheten så att den utgår från flickors och pojkars särskilda behov, valdes det att inom ramen för SiS handlingsplan för jämställd vård och behandling genomföra en analys av avskiljningar för att belysa eventuella skillnader mellan flickor och pojkar. Rapporten är ett resultat av ett samarbete mellan SiS forskningskansli och vård- och behandlingsenheten inom SiS FoU verksamhet. Rapporten utgör även en av de planerade åtgärder som presenterades i SiS slutredovisning till regeringen avseende uppdraget om översyn av avskiljningar⁶.

Syfte och frågeställningar

Rapportens syfte är att analysera avskiljningar från senare delen av 2008. De övergripande frågeställningar som ligger till grund för resultatredovisningen är följande:

- 1) Finns det skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojkar och flickor som avskildes?
- 2) Finns det skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp?
- 3) Hur ser förloppet kunde se ut i samband med en avskiljning utifrån en analys av innehållet i beslutsmotiveringar och journalanteckningar?

² Se exempelvis: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3437&artikel=2856746>.

³ Dnr 31-583-2009

⁴ <http://www.stat-inst.se/press/nyhetsarkiv/2009/atgardsplan-for-hantering-av-avskiljningar/>.

⁵ Dnr 42-453-2010

⁶ Dnr 13-362-06. Handlingsplanens åtgärder sträckte sig över åren 2008–2010.

Metod och procedur

Underlaget till rapporten består av aktmaterial och var samtliga beslutsmotiveringar och journalanteckningar om avskiljning som fattades under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008 vid SiS särskilda ungdomshem (N = 472). Totalt var 1 196 ungdomar inskrivna under perioden. 1 049 (88 procent) ungdomar var inskrivna enligt LVU, 92⁷ (8 procent) ungdomar vårdades enligt lagen (1998:603) om slutna ungdomsvård, LSU och 55 (4 procent) ungdomar var frivilligt placerade enligt Socialtjänstlagen⁸. Uppgifter om ungdomarnas ålder, tidpunkt då avskiljning skedde samt avskiljningens längd togs fram ur KIA som är SiS klient- och institutionsadministrativa system (journalssystem). Uppgifter om institutionernas storlek, antal platser och övrig verksamhetsstatistik togs fram ur SiS verksamhetsplan 2009 (Statens institutionsstyrelse, 2009a) samt SiS årsredovisning från 2008 (Statens institutionsstyrelse, 2009b). Underlaget omfattar de institutioner (N = 26) som hade avskilt ungdomar under perioden. SiS övriga institutioner (fem stycken) avskilde inte någon ungdom under perioden och ingår därför inte i studien.

Analysen av skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojkar och flickor; institutioner för pojkar; institutioner för flickor och institutioner med blandad målgrupp genomfördes med statistiska metoder. Analysen av förloppet genomfördes genom att läsa, sammanställa och gruppera innehållet i journalerna (beslutsmotiveringar och journalanteckningar kopplat till avskiljningar) utifrån tre på förhand definierade huvudgrupper:

- 1) *Bakgrund* (sammanhanget inom vilket våldssituationen som föregick beslut om avskiljning uppstod)
- 2) *Utlösande faktorer* (vad som uppgavs ha orsakat eller hade satt i gång en våldssituation som senare resulterade i avskiljning)
- 3) *Typ av våld* (det våld som angivits som skäl till att avskiljning genomfördes)

Dessa huvudgrupper valdes i syfte att försöka belysa förloppet och inte bara själva avskiljningen.

⁷ Omfattas ej av rapporten.

⁸ Frivilligt placerade ungdomar får ej avskiljas och är därför ej aktuella (SiS interna föreskrifter, Riktlinjer/LVU).

Resultat

Avskiljningar inom SiS ungdomsvård under senare delen av 2008

Av de 1 049 ungdomarna som var inskrivna enligt LVU under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008 var 665 (64 procent) pojkar (medelvärde (M) = 16,9 år), (standardavvikelse (SD) = 1,7) och 384 (37 procent) flickor (M = 16,8, SD = 1,8). Bland flickorna blev 68 (18 procent) avskilda någon gång och bland pojkarna 145 (22 procent). Under perioden togs 472 beslut om avskiljning enligt 15 c § LVU. Av dessa avsåg 155 beslut (33 procent) flickor och 317 beslut (67 procent) pojkar. 213 ungdomar (20 procent) avskildes någon gång under perioden, vilket innebär att var femte ungdom blev avskild under sin placering vid SiS. Av dessa blev ungefär hälften (54 procent) avskilda endast en gång. Medelåldern hos de ungdomar som blev avskilda var 16,3 år (SD = 1,7). Av dem som avskildes mer än en gång (46 procent) varierade antalet avskiljningar mellan 2 och 15 (medianvärdet = 3). Tidpunkten på dygnet som avskiljning påbörjades varierade mellan klockan 00.05 fram till klockan 23.58. Mediantidpunkten⁹ var klockan 16.45.

TABELL 1.

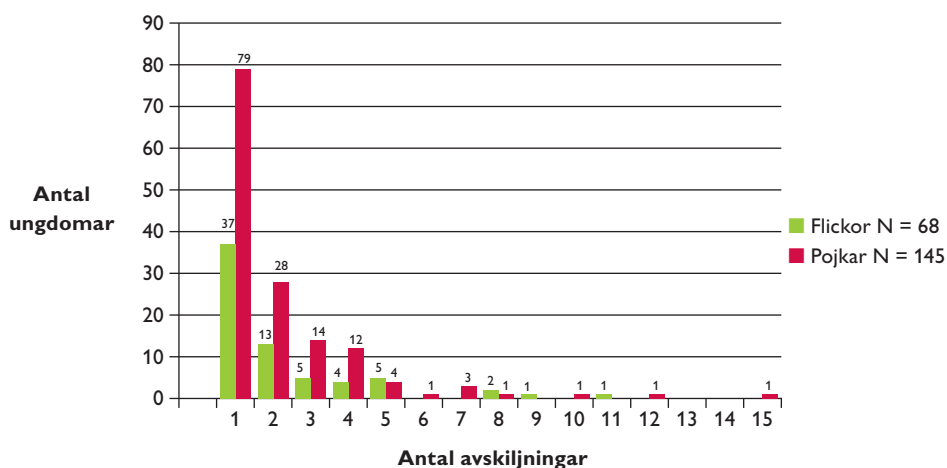
Antal placerade ungdomar, ålder, beslut om avskiljning samt andel avskilda under 15 år efter kön, under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

	Flickor	Pojkar	Totalt
Antal placerade ungdomar	383	665	1 049
Medelålder (SD)	16,8 (1,8)	16,9 (1,9)	
Ungdomar som avskildes	68 (18 %)	145 (22 %)	213
Medelålder (SD)	15,9 (1,7)	16,5 (1,7)	
Beslut om avskiljningar	155	317	472
Avskiljningar av ungdomar under 15 år	46 (30 %)	66 (21 %)	112

⁹ Medianvärdet är ett spridningsmått som talar om att lika många värden finns på vardera sida i fördelningen.

Jämförelser av skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan flickor och pojkar under senare delen av 2008

Av de 384 flickor som var placerade inom SiS ungdomsvård under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008 blev 68 (18 procent) avskilda någon gång. Bland pojkarna var det 145 (22 procent) av 665 som någon gång avskildes (se figur 1). Den genomsnittliga åldern för de flickor som avskildes var 15,9 år (SD = 1,74) och 16,5 år (SD = 1,68) för pojkarna¹⁰. Åldersspridningen var mellan 11,9 år och 20,3 år för flickorna och mellan 12,9 år och 20,5 för pojkarna. Av de beslut om avskiljning som avsåg flickor gällde 33 procent flickor under 15 år¹¹. Bland pojkar avsåg 23 procent av besluten pojkar under 15 år¹².

FIGUR 1.

Antal avskiljningar per individ avseende flickor och pojkar som avskildes någon gång under perioden 1 januari 2008 – 30 juni 2008.

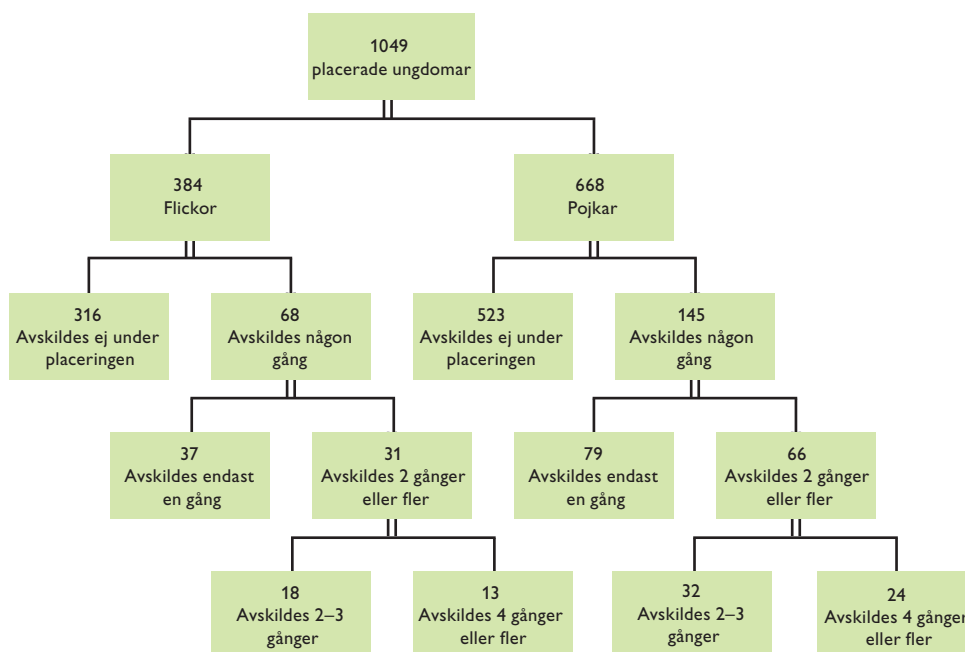
¹⁰ Skillnaden i ålder vid avskiljningstillfället mellan flickor och pojkar var statistiskt signifikant (oberoende T-test, $t = 3,63$ $p = .000$).

¹¹ Antalet beslut om avskiljningar som togs under perioden var 472, varav 155 avsåg flickor och 317 avsåg pojkar.

¹² Skillnaden i antal beslut avseende ungdomar under 15 år mellan flickor och pojkar var statistiskt signifikant ($\text{Chi-2} = 4,89$, $p = .0019$).

Ungdomar som avskildes mer än en gång under perioden

Ungefär hälften av ungdomarna som avskildes blev avskilda mer än en gång. Bland flickorna blev 45 procent avskilda mer än en gång och bland pojkarna 46 procent. Antalet avskiljningar varierade mellan 2 och 11 bland flickorna och mellan 2 och 15 bland pojkarna. Medianvärdet var 3 avskiljningar¹³ bland både flickorna och pojkarna. 13 flickor (19 procent) blev avskilda 4 gånger eller fler under perioden. De 13 flickorna stod tillsammans för 56 procent av besluten (N = 155) om avskiljningar som avsåg flickor. 24 pojkar (16 procent) blev avskilda 4 gånger eller fler. De 24 pojkarna stod tillsammans för 44 procent av de beslut om avskiljningar (N = 317) som avsåg pojkar (se figur 2).

FIGUR 2.

Flödesschema över avskiljningarnas andel och frekvens bland ungdomar som var placerade under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

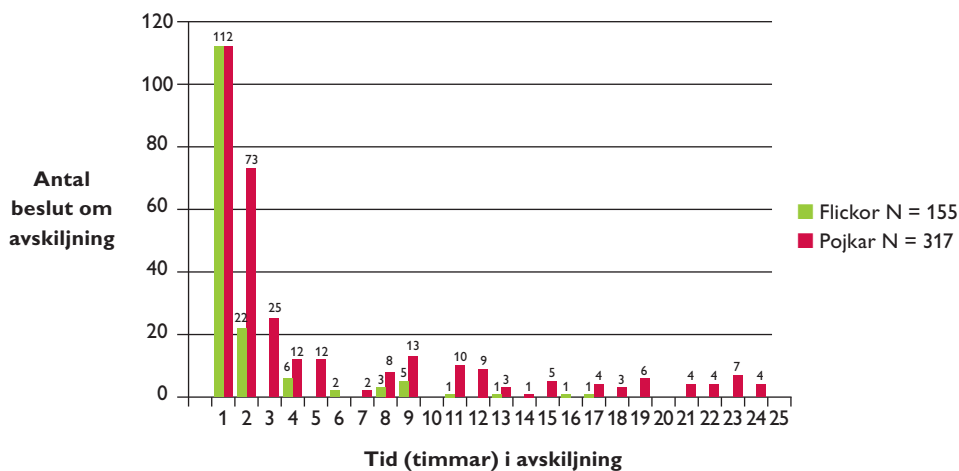
Hur lång tid pågick avskiljningarna och när på dygnet skedde de?

Tid i avskiljning varierade mellan 7 minuter och upp till 22,55 timmar¹⁴ ($M = 1,96$, $SD = 3,31$) för flickorna. Medianvärdet för tid i avskiljning var 0,54 timmar. För pojkarna varierade tid i avskiljning mellan 5 minuter och upp till 24 timmar ($M = 5,04$, $SD = 6,47$). Medianvärdet för längden på avskiljning var 2,1 timmar¹⁵ (se figur 3).

¹³ Medianvärdet redovisas eftersom avskiljningarna inte är normalt fördelade. Måttet är ett spridningsmått som talar om att lika många värden finns på vardera sida i fördelningen.

¹⁴ Längden på avskiljningen får inte överstiga 24 timmar (SiS interna föreskrifter, Riktlinjer LVU)

¹⁵ Skillnaden mellan pojkar och flickor avseende tid i avskiljning var signifikant (Mann Whitney U test¹⁷ $p = .000$).

FIGUR 3.

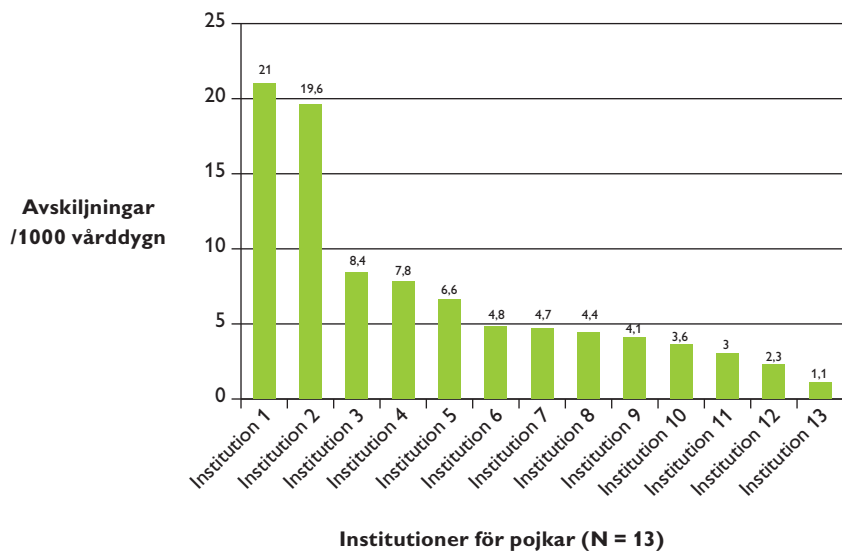
Tid (timmar) i avskiljning per beslut avseende de flickor och pojkar som avskildes någon gång under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

Tidpunkten på dygnet som avskiljning påbörjades varierade mellan klockan 00.05 fram till klockan 23.30 för flickorna och mellan 00.10 och 23.58 för pojkarna. Avskiljningar förekom således under hela dygnet. Dock förekom avskiljningar mer frekvent mellan klockan 13.00 och klockan 21.00 för både pojkarna och flickorna. Mediantidpunkten för påbörjad avskiljning var klockan 17.15 för flickorna och 16.30 för pojkarna.

Jämförelser av skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp under senare delen av 2008

Under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008 fanns inom Statens institutionsstyrelse 680 platser fördelat på 31 ungdomshem. Vid fem av dessa togs inga beslut om avskiljningar under perioden (tre pojkinstitutioner och två flickinstitutioner). Av de övriga 26 institutionerna var det 13 institutioner som enbart tog emot pojkar och sex institutioner som enbart tog emot flickor. Sju institutioner hade avdelningar för pojkar respektive flickor (institutioner med blandad målgrupp).

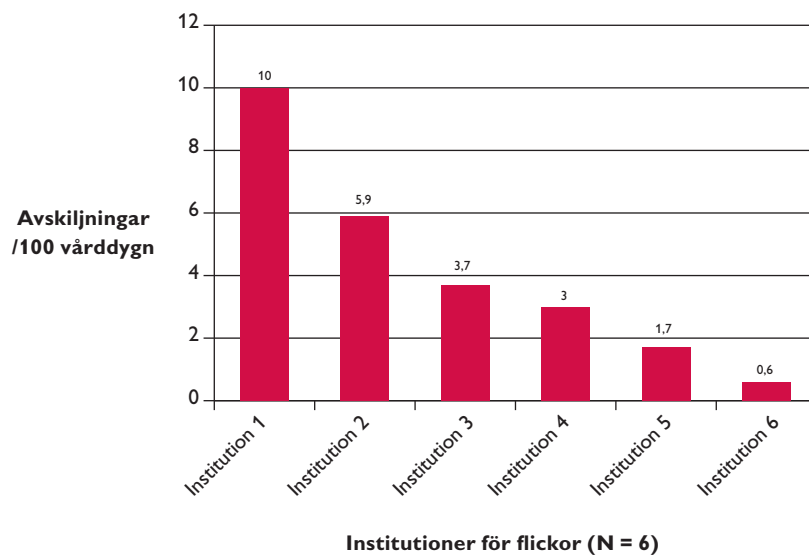
Institutionerna är olika stora: antalet platser varierade mellan sex platser på den minsta institutionen till 49 platser på den största institutionen. Antalet avskiljningar varierade mellan 1 och 61 bland de institutioner som hade avskilt en ungdom under perioden. Omräknat till antal avskiljningar per 1 000 vård dygn¹⁶ varierade antalet avskiljningar mellan 0,3 och 21. Vid institutioner för enbart pojkar (N = 13) varierade antalet avskiljningar mellan 1,1 och 21 (median = 4,7), se figur 4. Vid institutioner för flickor (N = 6) varierade antalet avskiljningar mellan 0,6 och 10 (median = 3,45), se figur 5, och vid institutioner med blandad målgrupp (N = 7) mellan 0,3 och 18 (median = 5,3), se figur 6.

FIGUR 4.

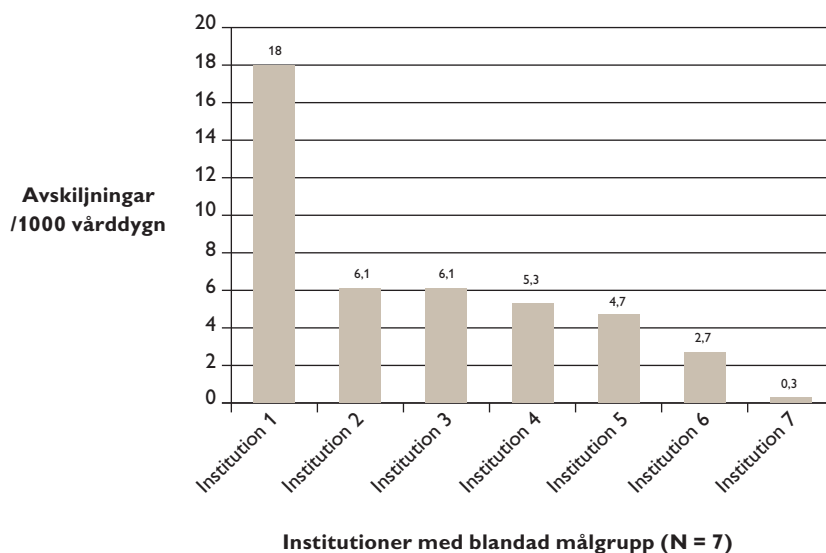
Antal avskiljningar per 1 000 vård dygn vid institutioner för pojkar under perioden 1 juli 2008 – 30 december 2008.

¹⁶ Antal avskiljningar per 1 000 vård dygn har valts eftersom det är ett vanligt förekommande mått på avskiljningsfrekvens i den internationella litteraturen om avskiljningar inom olika slutenvårdssammanhang.

FIGUR 5.

Antal avskiljningar per 1 000 vårddygn vid institutioner för flickor under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

FIGUR 6.

Antal avskiljningar per 1 000 vårddygn vid institutioner med blandad målgrupp under perioden 1 juli 2008 – 30 december 2008.

Finns det skillnader mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp med avseende på antal platser, typ av platser och mängden vårddygn under perioden?

För att belysa skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp jämfördes först institutionsgrupperna avseende antal platser, andel akut- och utredningsplatser, andel läsbara platser samt antal vårddygn. Andelen akut- och utredningsplatser samt andelen läsbara platser kan avspegla i vilken utsträckning institutionerna kan antas ta emot mer vårdkrävande ungdomar, vilket kan tänkas påverka antalet avskiljningar. Mängden vårddygn kan avspegla skillnader i hur stor volym vård som producerats under perioden, vilket också skulle kunna påverka antalet avskiljningar. Variablerna undersöktes med avseende på avvikande värden¹⁷ och avvikelser från normal fördelning¹⁸. Resultatet antydde inga skillnader mellan pojk-, flick- och blandade institutioner avseende storlek (platser och vårddygn) eller typ av platser (andel akut-, utrednings- eller läsbara platser), se tabell 2.

TABELL 2.

Jämförelser av platser, typ av platser (andel låsta/läsbara samt akut- och utredningsplatser) samt vårddygn mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp.

		Pojkinstitutioner	Flickinstitutioner	Blandinstitutioner	
		N = 13	N = 6	N = 7	
	Totalt	291	114	215	
Platser	M (SD) läsbara	22,38 (8,21) 237	19,0 (7,24) 95	30,71 (13,80) 173	F = 2,43, ns ¹⁹
	M (SD) akut- och utredningsplatser	18,23 (7,43) 91	15,83 (6,85) 55	23,57 (12,15) 64	F = 0,02, ns ¹⁹
	M (SD)	7,0 (3,21)	9,17 (3,43)	9,14 (3,48)	ns ²⁰
Vårddygn	Totalt	36 215	17 590	30 375	
	M (SD)	2 785,77 (1 102,72)	2 931,67 (926,65)	4 339,28 (2 263,38)	F = 1,22, ns ¹⁹

M = medelvärde; SD = standardavvikelse; ns = ej signifikant

Finns det skillnader mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp med avseende på avskiljningar?

I nästa steg undersöktes om avskiljningsfrekvens skilde sig åt mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp. Två institutioner togs bort i den statistiska ana-

¹⁷ Avser outlier-analys. En blandad institution togs bort i jämförelsen av skillnader i mängden vårddygn på grund av avvikande standardiserat värde (z-värde) som översteg $\pm 2,5$ (Hair et al, 1998).

¹⁸ Shapiro-Wilk's test av normalitet visade att variabeln "andel akut- och utredningsplatser" var signifikant avvikande från normal fördelning.

¹⁹ ANOVA-test av skillnader mellan grupperna.

²⁰ Kruskal-Wallis test användes på grund av att variabeln signifikant avvek från normalfördelning.

lysen på grund av avvikande värde²¹ i förhållande till övriga institutioner. Resultatet antydde inga signifikanta skillnader mellan pojk-, flick- och blandade institutioner vad gäller antal avskiljningar (se tabell 3).

TABELL 3.

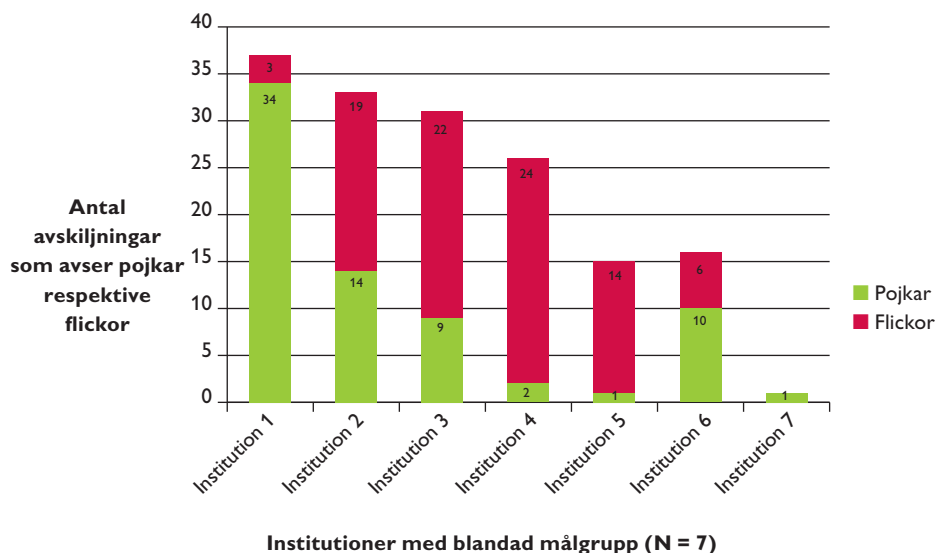
Jämförelser mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp avseende avskiljningar under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

		Pojkinstitutioner	Flickinstitutioner	Blandinstitutioner	
		N = 11	N = 6	N = 7	
Avskiljningar	M (SD) Min – Max	13,64 (8,41) 3–29	13,67 (11,29) 1–30	22,71 (12,68) 1–37	F = 1,85, ns ¹⁹

ns = ej signifikant

Finns det skillnader mellan avdelningar för pojkar respektive flickor vad gäller avskiljningar inom institutioner med blandad målgrupp?

Med figur 7 exemplifieras att det kan finnas stora skillnader i antal avskiljningar mellan pojk- respektive flickavdelningar. Den grafiska jämförelsen avser andel flickor och pojkar som blev avskilda på institutioner med blandad målgrupp. Förhållandet mellan andel platser för pojkar respektive flickor och antal avskiljningar är ej undersökt. Det är dock möjligt att särskilda avdelningar kan ha särskilt svåra målgrupper, likaså att det specifika vårdinnehållet eller vårdkulturen vid dessa avdelningar påverkar förekomsten av avskiljningar.

FIGUR 7.

Jämförelse mellan institutioner med blandad målgrupp avseende antal avskiljningar uppdelat på kön under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

²¹ Avser outlier-analys. Två pojkinstitutioner togs bort i jämförelsen av avskiljningsfrekvens på grund av avvikande värde (omräknat till standardiserat z-värde) som översteg $\pm 2,5$ (Hair et al, 1998).

Hur kunde förloppet se ut när en våldssituation uppstod, eskalerade och ledde till att en ungdom blev avskild under senare delen av 2008?

De 472 avskiljningar under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008 analyserades utifrån tre på förhand definierade grupper (bakgrundssituation, utlösande faktorer och typ av våld). Avsikten var att med *bakgrundssituation* försöka identifiera olika fysiska eller på andra sätt konkreta sammanhang inom vilka upptrappning av våld hade uppstått. Med *utlösande faktorer* avsågs beskrivningar av orsaker till att våld uppstått. Med *typ av våld* avsågs våldsamma, aggressiva och hotfulla verbala och/eller icke verbala beteenden som beskrivits i journalerna. Det är även viktigt att understryka att analysen är deskriptiv och explorativ och utgör inget tillförlitligt underlag för generalisering av resultaten. Resultatet kan ej heller klarlägga samband mellan olika faktorer och avskiljning. Resultatet utgör deskriptiva exempel på hur ett förlopp kunde se ut när en våldssituation uppstod och ledde till avskiljning inom SiS ungdomsvård under senare delen av 2008.

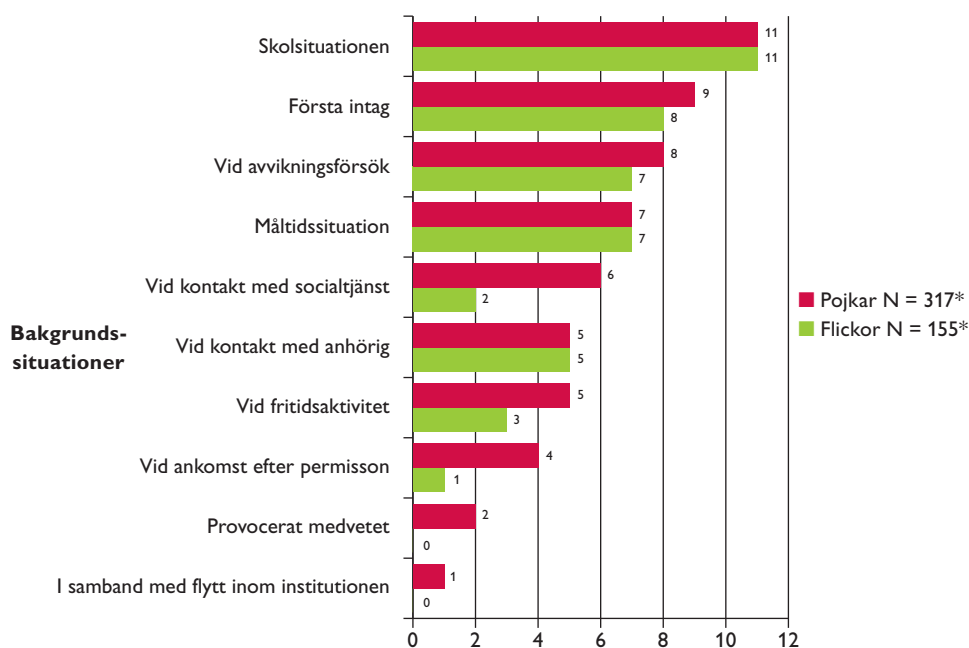
Analysen inleddes med att ett slumpmässigt urval av beslutsmotiveringar och journalanteckningar rörande avskiljningar lästes översiktligt av två av de tre författarna för att få en bild av ifall det var möjligt att genomföra en analys av avskiljningar utifrån de tre kategorierna (bakgrundssituation, utlösande faktor och typ av våld). I nästa steg lästes samtliga journaler med fokus på innehållet journalanteckningar en vecka före och en vecka efter att beslut om avskiljning hade dokumenterats samtliga journalerna lästes av enbart en person vilket är att betrakta som en begränsning. Personen hade dessutom varit anställd på ett av SiS ungdomshem, vilket innebar risk för förförståelse som kan ha påverkat analysen av materialet. Resultatet redovisas uppdelat på de tre kategorierna och rangordnat utifrån hur vanligt förekommande de var materialet. Resultatet omfattar också redogörelse av i vilken utsträckning (procent) besluten innefattade någon information om respektive kategori (bakgrundssituation, utlösande faktorer och typ av våld) samt hur många olika "teman" (det vill säga hur många olika typer av bakgrundssituationer, utlösande faktorer och typer av våld) som analysen resulterade i.

Bakgrundssituation

I 138 (29 procent) av de 472 avskiljningarna fanns information i journalen som beskrevs som bakgrundssituation eller situation där upprinnelsen till våldssituationen resulterade i avskiljning. Totalt kunde 13 olika typer av bakgrundssituationer urskiljas i journalerna. I några fall har fler än en bakgrundssituation angivits. I ett fall hade till exempel en ungdom *vid ankomst* också genomgått *visitation*. I det fallet hade både situationen vid ankomst till institutionen och händelsen *visitation* beskrivits som bakgrundssituation. Värt att påminna om är att det i mindre än en tredjedel (28 procent) av besluten fanns information om bakgrundssituation. Resultatredovisningen är därför att betrakta som deskriptiva exempel på olika situationer där allvarliga våldssituationer hade uppstått.

I avskiljningarna som avsåg flickor (N = 155) förekom beskrivningar av vad som kunde uppfattas vara bakgrundssituationer i 32 procent av avskiljningarna som avsåg pojkar (N = 317) förekom information om bakgrundssituation ungefär i lika stor utsträckning (i 28 procent av avskiljningarna). *Skolsituationen* förekom elva gånger i avskiljningar som avsåg flickor. Därefter förekom första intag (det vill säga när flickan

anlände till institutionen) åtta gånger. I två av dessa fall angavs att flickorna varit drog-påverkade. *Måltidssituation* förekom sju gånger som bakgrundssituation och avvikningsförsök lika många gånger. Fem gånger förekom *visitation* och *kontakt med anhörig* som bakgrundssituation. Tre gånger förekom *fritidsaktivitet* och två gånger *kontakt med socialtjänst*. En gång uppgavs *ankomst till institutionen efter avvikning* och en gång *ankomst efter permission*. I besluten om pojkar var *ankomst till institutionen efter avvikning* beskrivet 15 gånger och *visitation* 14 gånger (vid sju av dessa förekom drogpåverkan enligt journalerna). *Skolsituationen* förekom elva gånger. *Vid första intag* förekom nio gånger. Beslut i samband med *avvikningsförsök* förekom åtta gånger. *Måltidssituation* och *fritidsaktivitet* förekom sju gånger vardera som bakgrundssituation och sex gånger förekom *kontakt med socialtjänst*. Fem gånger angavs *kontakt med anhörig*. Fyra gånger angavs *ankomst efter permission*. Två gånger hade det beskrivits att bakgrunden var att pojken hade *provocerat medvetet*²². En gång handlade det om *flytt ifrån institutionen* och en gång *flytt inom institutionen* (se figur 8).

*= avser antal beslut rörande flickor respektive pojkar

Antal

FIGUR 8.

Antal och typ av bakgrundssituationer som beskrivits i beslut om avskiljningar uppdelat på flickor och pojkar under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

²² I dessa fall rör det sig inte om beskrivning av ett fysiskt eller på annat sätt konkret sammanhang som varit bakgrund till att våld uppstått. Men i syfte att så långt som möjligt utgå ifrån befintligt aktmaterial och undvika omtolkningar, valdes att redogöra för att *medveten provokation* i några fall hade beskrivits som bakgrund till att våld hade trappats upp.

Utlösande faktorer

I 278 (59 procent) av de 472 avskiljningarna fanns information som hade beskrivits som "utlösande faktorer" till att en våldssituation uppstått som lett till beslut om avskiljning. Totalt kunde 14 olika typer av utlösande faktorer urskiljas. I många fall var mer än en utlösande faktor angiven. Överlag var de vanligaste beskrivningarna att ungdomen inte hade *lyssnat på tillsägelse* och olika former av *oönskat beteende/regeltrots*. Oönskade beteenden kunde till exempel vara att ungdomen hade spottat i maten, kallat personal eller annan ungdom för "jävla hora", eller retats vid upprepade tillfällen, stängt dörrar eller på annat sätt blockerat personal, suttit med fötterna på bordet eller vägrat att ta upp sådant som hade spillts eller skräpats ner. *Regeltrots* kunde vara att ha rökt cigaretter på toaletten, stulit saker från avdelningen eller från andra ungdomar. Då dessa var svåra att skilja från varandra presenteras därför sammanslaget. *Slagsmål med annan ungdom* hade även angetts som utlösande faktor samt *oenighet med personal* (om till exempel regler). Att ungdomen hade reagerat kraftigt på att ha fått någon form av *negativt besked* (om till exempel nekad permission eller inställt besök) förekom som beskrivning av utlösande faktor. Likaså fanns samband med att ungdomen blivit *nekad aktivitet* (till exempel att åka och bowla eller göra biobesök). Det kunde också vara så att ungdomen hade velat ringa (men att det var vid olämplig tid på dygnet). *Otillåtet innehav* kunde vara att en ungdom hade vägrat lämna ifrån sig mobiltelefon eller droger som smugglats in. *Psykiskt mående* hade ibland uppgetts som utlösande faktor till upptrappning av våld²³. Att ungdomen *vägrar delta i planerad aktivitet* fanns ibland angivet. *Utan känd orsak* hade noterats uttryckligen i fall. Att våld hade eskalerat i samband med att ungdomen hade gjort *försök att ta nycklar* hade noterats samt att ungdomen *nekats medicin* (till exempel att ungdomen ville ha fler tabletter än ordinerat)²⁴. Det förekom att ungdomen hade *eldat föremål på sitt rum* vilket då hade angivits som utlösande faktor²⁵. I en situation har det angivits att ungdomen *vägrat medverka i utredning*. I några fall har det i journalanteckningar uttryckligen skrivits att personalen inte uppfattat vad som utlöste situationen.

Bland de avskiljningar som avsåg flickor var den vanligaste orsaken *lyssnar inte på tillsägelse* (79 gånger). Näst vanligast bland flickor var *oönskat beteende/regeltrots* som angavs 67 gånger. 15 gånger angavs *slagsmål med annan ungdom*. Nio gånger angavs *nekad aktivitet* och lika många gånger att *ungdomen fått negativt besked*. Sju gånger angavs *oenighet med personal* och lika många gånger *psykiskt mående*. Fem gånger angavs *vägran att delta i planerad aktivitet* och två gånger *försök att ta nycklar*. En gång angavs *otillåtet inne-*

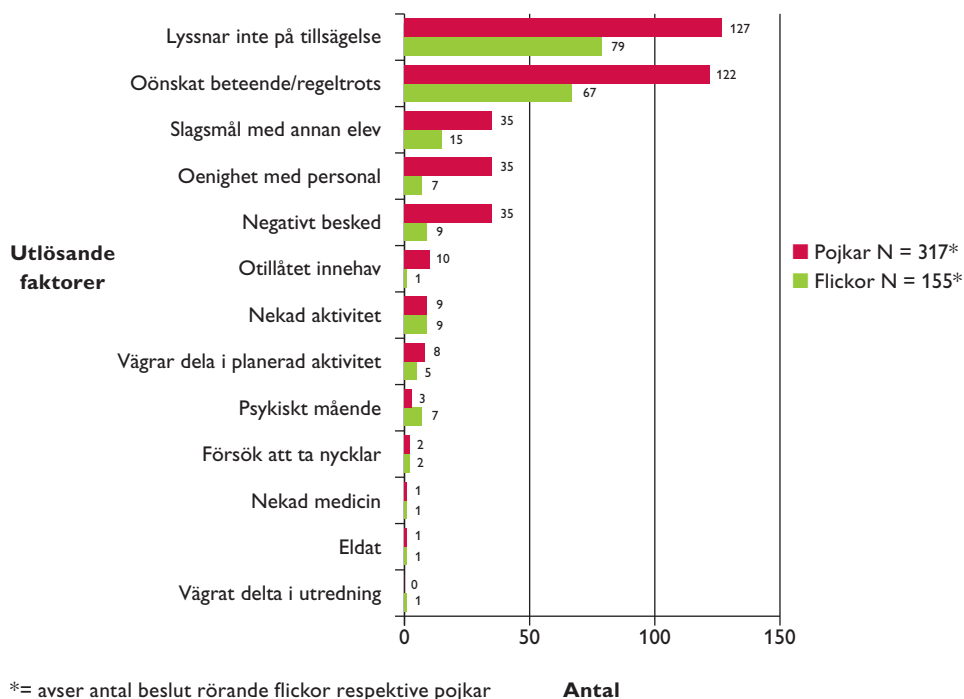
²³ I några fall hade *psykiskt mående* beskrivits som både bakgrund till och orsak till att en våldssituation hade trappats upp. Eftersom ett psykiskt tillstånd inte kan betraktas som en fysisk situation eller ett konkret sammanhang, valdes att kartlägga *psykiskt mående* som utlösande faktor i dessa fall när det var beskrivet på det sättet.

²⁴ Här, precis som i fallet med *psykiskt mående*, kunde det förekomma att bakgrunden *att ha nekats medicin* även hade angetts i vissa fall. På motsvarande sätt valdes att kartlägga *att ha nekats medicin* som utlösande faktor i de fall där det var beskrivet så.

²⁵ Det föreföll i dessa fall oklart om det varit själva "eldandet" som orsakat att våld uppstått utan det kan ha handlat om att ungdomen vägrat medverka när personalen velat visitera för att förebygga ytterligare bränder. För att så långt det var möjligt basera analysen på befintlig text och undvika omtolkningar, valdes att kartlägga *eldning* som utlösande faktor eftersom det i det fallet var uttryckt på det sättet i beslutet.

hav som orsak till att våld eskalerat, en gång angavs att ha *nekats medicin*, en gång att ha *eldat* och en gång på grund att ha *vägrat delta i utredning* (se figur 9).

Bland de avskiljningar som avsåg pojkar var det även bland dem vanligast med *lyssnar inte på tillsägelse* som utlösande faktor, vilket var angivet 127 gånger. Precis som för flickorna var det också vanligt att *oönskat beteende/regeltrots* hade uppfattats ha utlöst en våldssituation, vilket var angivet 122 gånger. 35 gånger angavs *slagsmål med annan ungdom* och lika många gånger *dispyt med personal*. Elva gånger angavs att pojken hade fått någon form av *negativt besked* som påverkat att våldssituationen eskalerat. Tio gånger angavs *otillåtet innehav* och nio gånger *nekad aktivitet*. Åtta gånger angavs *vägran att delta i planerad aktivitet*. Tre gånger angavs att *psykiskt mående* hade bidragit till att våld eskalerat och två gånger *försök att ta nycklar*. En gång angavs att en pojke blivit *nekad medicin* och en gång att en pojke *eldat* (se figur 9).

FIGUR 9.

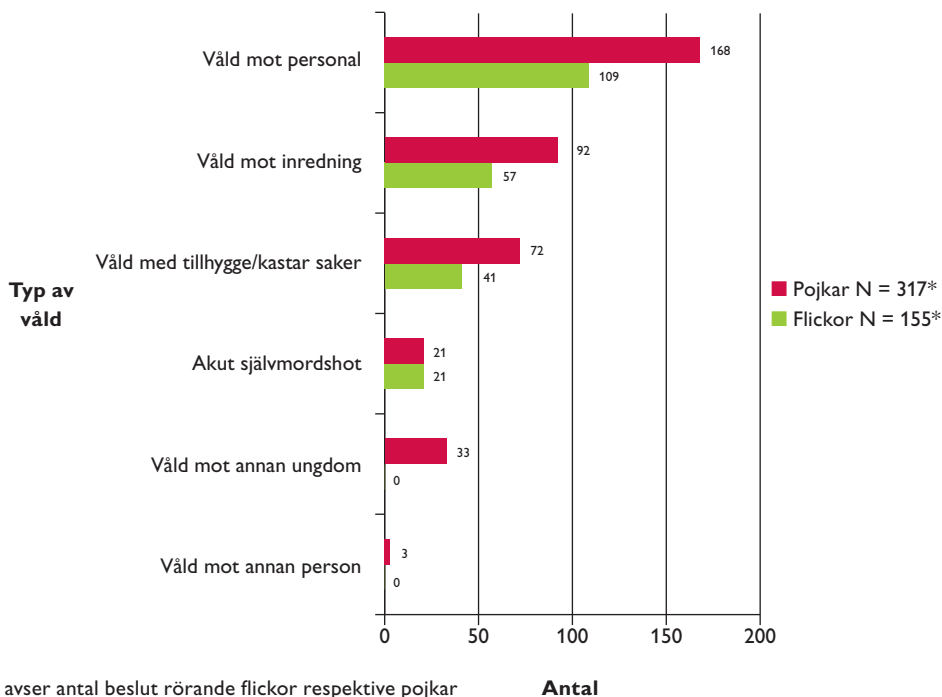
Antal och typ av utlösande faktorer som beskrivits i beslut om avskiljningar uppdelat på flickor och pojkar under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

Typ av våld

Vilken typ av våldsamt beteende som förekom i samband med avskiljningen var angivet i 391 (83 procent) av de 472 besluten. I analysen identifierades sex olika typer av våld som beskrivits. I många fall var flera olika typer av våld angivet. De olika typer av våld som beskrevs var: *våld mot personal*; (här ingår även "våldsamt motstånd", "måttar slag"

och "gör utfall"); *våld mot inredning* (det kunde vara att sparka på dörrar eller fönster, riva ner en vägg (har förekommit i ett fall), bryta loss garderobsdörrar och liknande); *våld med tillhygge/kastar saker* (det kunde innebära till exempel knivhot, hugg med penna); *våld mot annan ungdom*; *akut självmordshot*²⁶ samt *våld mot annan person* (avsåg våld mot socialsekreterare eller våld mot polis). I journalerna fanns det ofta beskrivet att "ungdomen uttalar verbala hot" och/eller "ungdomen är aggressiv". Eftersom det inte var möjligt att utifrån texterna få en bild av vad som avsågs med verbala hot eller aggressivitet, har vi valt att inte beskriva detta vidare i rapporten.

Bland flickor var olika former av *våld mot personal* angivet oftast med 109 gånger jämfört med *våld mot inredning* som var dokumenterat 57 gånger. I övrigt var *våld med tillhygge* angivet 41 gånger. *Självmordshot* var angivet 21 gånger och *våld mot annan ungdom* elva gånger. Bland pojkar fanns *våld mot personal* angivet 168 gånger, *våld mot inredning* 92 gånger och *våld med tillhygge* 72 gånger. 33 gånger var *våld mot annan ungdom* dokumenterat. *Självmordshot* var angivet 21 gånger. Vid tre tillfällen var *våld mot annan person* angivet (en gång mot socialsekreterare, två gånger mot polis). Se figur 10.

FIGUR 10.

Antal fall där våld beskrivits och vilket typ av våld som beskrivits i samband avskiljningar uppdelat på flickor och pojkar under perioden 1 juli 2008 – 31 december 2008.

²⁶ I dessa fall var skälet till avskiljningen påkallad av nöd för att skydda ungdomen.

Diskussion

Att avskilja en ungdom på grund av våldsamt beteende är en ingripande åtgärd som är kopplad till såväl etiska som vårdrelaterade problem. Samtidigt är det en laglig insats, grundad i skydds- och säkerhetsprinciper till stöd för att våldet inte ska leda till allvarlig skada för ungdomen eller för personalen. Internationellt har problemet med tvångsåtgärder börjat uppmärksammas mer och mer, vilket lett till ett ökat fokus på forskningen inom området (De Hert, Dirix, Demunter & Corell, 2011). Forskning har till exempel pekat på att upplevelsen av avskiljning eller andra tvångsåtgärder kan vara mycket negativ (Petti, Mohr, Somers & Sims, 2001; Tooke and Brown, 1992; Binder & McCoy, 1983; Plutchik, Karasu, Conte, Siegel & Jerrett, 1978). Från ett psykiatriskt perspektiv har det lyfts fram att individer med psykiska problem kan ha traumatiserande erfarenheter, vilket gör dem särskilt sårbara för tvångsåtgärder (Larsson, Sheitman, Kraus, Mayo & Leidy, 2008). Olika insatser har prövats i syfte att minska antalet tvångsingripanden, med blandade resultat (Lebel et al 2004; Fowler, 2006; Croslands et al, 2008; Holstead, Lamond, Dalton, Horne & Crick, 2010).

Under 2008 framkom i svenska medier uppgifter om brister i tillämpningar av avskiljning inom tvångsvård av ungdomar. I den efterföljande debatten ifrågasattes tillämpningen av avskiljningar på barn och ungdomar utifrån ett barnrättsperspektiv. Inom SiS påbörjades en rad olika insatser för att dels öka rättssäkerheten kring avskiljningar och dels öka kunskapen om tillämpningen av avskiljningar. Det övergripande syftet med föreliggande rapport var att genomföra en fördjupad analys av avskiljningarna från senare delen av 2008 med fokus på eventuella skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojkar och flickor

Av de ungdomar som var placerade inom SiS under senare delen av 2008, blev 20 procent avskilda någon gång. Bland flickorna var andelen 18 procent och bland pojkarna 22 procent. Den statliga ungdomsvården i Sverige har ingen tydlig motsvarighet internationellt. Det finns därför få jämförelsemöjligheter med den internationella litteraturen om avskiljningar. Den mesta forskningen inom området kommer från psykiatri. I en nyligen publicerad översiktsartikel baserad på sju studier om avskiljning och fysisk fasthållning inom psykiatrisk vård av barn och ungdomar, framgick att 26 procent blev avskilda och 29 procent blev föremål för fysisk fasthållning (De Hert, Dirix, Demunter & Corell, 2011). Bland flickorna blev 68 (18 procent) avskilda någon gång och 145 (22 procent) av pojkarna. Den internationella litteraturen om avskiljningar av ungdomar inom tvångsvård är mager och det saknas ofta uppgifter om och jämförelser mellan ålder, kön och frekvens av tvångsåtgärder. I en studie om insatser för att minska förekomst av fysisk fasthållning på en avdelning för våldsamma och behandlingsresistenta flickor mellan 13 och 17 år, rapporteras dock att 11 procent blev avskilda någon

gång och att 7,5 procent blev föremål för fysisk fasthållning (Larsson, Sheitman, Kraus, Mayo & Leidy, 2008).

Fanns det skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan flickor och pojkar under senare delen av 2008?

När skillnader mellan pojkar och flickor som avskildes undersöktes, framkom att flickor var signifikant yngre (15,9 år) jämfört med pojkar (16,5 år). Jämfört med SiS-ungdomarnas ålder i genomsnitt (16,6 år mellan 2005 och 2009) framstår det som om det kan ha varit yngre flickor som blev avskilda under perioden. Även andelen som var under 15 år när avskiljning påbörjades var fler bland flickor (33 procent), jämfört med 23 procent bland pojkar. Det går inte att fastslå att det är relativt fler yngre flickor som blir avskilda inom SiS. Det kan ha funnits särskilda orsaker till detta under perioden, till exempel enstaka ungdomar med allvarliga problem, avsaknad av kompetens hos personal eller avsaknad av vårdprogram för att tillmötesgå särskild problematik hos enskilda unga.

Analysen visade dock att pojkarna blev avskilda signifikant längre tid: 5,04 timmar jämfört med 1,96 timmar för flickorna. Internationella studier har till exempel rapporterat 16,8 minuter²⁷ i avskiljning (efter genomförd intervention) på en barn- och ungdomspsykiatrisk slutenvårdsavdelning med företrädesvis barn och ungdomar med utagerade problem (Dean, Duke, George & Scott, 2007). En annan studie visar 28 minuter i genomsnitt i avskiljning (Gullik, McDermott, Stone & Gibbon, 2005). I en studie om flickor som tidigare nämnts, anges 64,3 minuter i genomsnitt i avskiljning (efter genomförd intervention), (Larsson, Sheitman, Kraus, Mayo & Leidy, 2008). Jämförbarheten mellan denna studie och de internationella studier som nämnts är dock låg. Det finns till exempel ingen kännedom om i vilken utsträckning farmakologiska medel (till exempel lugnande medicin) använts till stöd för att minska aggressivitet eller hur omständigheterna kring avskiljningar i övrigt skiljer sig åt mellan studierna.

Ungefär hälften av pojkarna (46 procent) och flickorna (45 procent) blev avskilda mer än en gång. 13 flickor (19 procent) blev avskilda fyra gånger eller fler under perioden och dessa stod också för ungefär hälften av besluten (56 procent). 24 pojkar (16 procent) blev avskilda fyra gånger eller fler; dessa stod för 44 procent av besluten som avsåg pojkar. Vad gäller andel som blir föremål för upprepade avskiljningar, finns det rapporterat att det i en grupp flickor var 1 procent (tre flickor) som stod för 70 procent av det totala antalet avskiljningar i gruppen. (Larsson, Sheitman, Kraus, Mayo & Leidy, 2008). I en annan studie rapporteras det att 5 procent av de ungdomar som blev föremål för tvångsätgården stod för cirka 50 procent av det totala antalet tvångsätgärder (Donovan, Plant, Peller, Siegel & Martin, 2003).

Avskiljningar påbörjades olika tider på dygnet men mest frekvent mellan 13.00 och 21.00. Mediantidpunkten var klockan 17.15 för flickorna och 16.30 för pojkarna. Få internationella studier rapporterar tidpunkterna för avskiljningar. I en studie diskuteras dock att avskiljningar förekom oftare i samband med att ansvarig läkare slutat för

²⁷ Uppgift om vad som var eventuell maximal tillåten tid i avskiljning saknas.

dagen eller av annat skäl inte var närvarande, eller i samband med att ansvarig sjuksköterska lämnade över till den som skulle ansvara för nästa arbetspass (Erickson & Realmuto, 1983). I en annan studie rapporterades det att avskiljningsepisoder förekom mellan 19.00 och 01.00. Av dessa förekom 33 procent mellan 21.00 och 01.00 (Gullik, McDermott, Stone & Gibbon, 2005). Vi har ingen förklaring till varför avskiljningarna i vår studie förekommer oftare under eftermiddags- och kvällstid.

Fanns det skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojk-, flick- och institutioner med blandad målgrupp under senare delen av 2008?

Vid jämförelse mellan de institutioner (26 av 31) som under perioden hade fattat beslut om avskiljning, varierade antalet avskiljningar per 1 000 vård dygn mellan 0,3 och 21 (4,7 i genomsnitt). Det är svårt att veta hur dessa antal förhåller sig till andra vårdinrättningar som tillämpar avskiljningar. I en tidigare refererad internationell vetenskaplig studie rapporterades att andelen avskiljningar per 1 000 vård dygn var 67 (spridning mellan 14,5 och 92) baserat på sju ingående studier från barn- och ungdomspsykiatri (De Hert, Dirix, Demunter & Corell, 2011). Jämförbarheten med SiS är dock begränsad. Tidigare forskning har även pekat på att spridningen ofta är stor vad gäller användning av till exempel avskiljningar när jämförelser görs mellan olika vårdinrättningar (Singh, Singh, Davis, Latham & Ayers, 1999). I denna rapport grupperades institutionerna utifrån målgrupp (kön) och jämfördes med avseende på tillämpningen av avskiljningar. Resultatet visade inga signifikanta skillnader i avskiljningsfrekvens mellan pojk-, flick- och blandade institutioner. Ej heller fanns skillnader mellan dessa grupper av institutioner vad gäller storlek (antal platser) eller typ av platser (andel låsbara, akut- eller utredningsplatser). Resultatet kan tyda på att antal avskiljningar inte är kopplat till hur stor institutionen är eller om institutionen tar emot enbart pojkar, flickor eller blandad målgrupp, ej heller i vilken utsträckning institutionen har låsbara platser och/eller platser för akut omhändertagande. Detta skulle kunna tyda på, att det på vissa institutioner finns högre andel ungdomar med svårare problem. Däremot har forskning tidigare funnit att tillämpning av till exempel avskiljningar i mindre utsträckning påverkas av vårdinrättningens karakteristik, utan snarare av olikheter som har med vårdens organisering eller andra lokala regelverk att göra (Betems, Somoza & Buncher, 1993). I en examensuppsats undersökte Brisman (2008) uppfattningar om avskiljningar bland personal vid tre ungdomshem. Brismans resultat antydde att det kan finnas samband mellan högt antal avskiljningar och oklarheter kring regler och rutiner för avskiljningar.

Gick det att beskriva hur förloppet såg ut i samband med en avskiljning?

I analysen av avskiljningsbesluten framkom att typ av våld var angivet i 83 procent av besluten och att *våld mot personal* var vanligast förekommande, både i beslut som rörde flickor och pojkar. Eventuella utlösande faktorer var mindre frekvent dokumenterade – i 59 procent av besluten. Det som oftast var angivet var att ungdomen *inte lyssnar på tillsägelse* vilket också var vanligast avskiljningar både bland flickor och pojkar. Resultatanalysen ger ingen fördjupad beskrivning till varför ungdomen uppfattades inte lyssna

på tillsägelse av personalen. Det kan finnas flera förklaringar till ungdomars uppfattade ovilja att samarbeta, till exempel språksvårigheter, trotsyndrom eller kulturella förklaringar. Vilken situation som var upprinnelsen till en våldssituation (bakgrundssituation) som senare ledde till avskiljning, kunde urskiljas i endast 29 procent av avskiljningarna. De olika typer av situationer som angavs var till exempel *i skolsituationen, vid första intag eller vid ankomst efter avvikning*. Vilka situationer som våldssituationer uppstår i kan inte betraktas som generaliserbara för SiS. Dels var bakgrundssituation angivet i låg utsträckning, dels var skillnaden mellan bakgrundssituation och utlösande faktorer otydlig. Däremot är resultaten intressanta, så till vida att liknande resultat har presenterats i forskning som visat att bråk och konflikter inom SiS ungdomsvård kan ha sin upprinnelse i dagliga situationer. Dessa kan vara måltider, lektioner och olika former av möten (Wästerfors, 2009). För att kunna förebygga hot, våld och avskiljning, kan det vara viktigt att ringa in kritiska situationer där ungdomerna tenderar att bli hotfulla och våldsamma (Miller et al 2006). I en rapport från kriminalvården (Grath, 2006) framkom till exempel att inskrivningssituationen kan vara ett riskmoment för hot och våld. I samma rapport framkom även att bråk kunde starta när klienter blev nekade aktiviteter, förmåner eller fick negativa besked. Studien visade intressant nog att det inte främst var beskedet i sig som upprörde, utan *hur* personalen framförde det.

Framtida forskning och utveckling

Vad som påverkar tillämpning av avskiljningar och eventuella skillnader mellan flickor och pojkar kan vara kopplat till olika faktorer. Till exempel kan det finnas olikheter i vårdstrukturen (rutiner och tillvägagångssätt), i vårdinnehåll (metoder för konflikt hantering eller aggressivitet) och bland personalen (till exempel utbildningsnivå eller kultur). Det kan till exempel finnas en särskild selektion av våldsbenägna ungdomar vid vissa institutioner jämfört med andra. Vi har presenterat en analys av tillämpningen av avskiljningar inom SiS ungdomsvård under första delen av 2008. Resultatredovisningen ger ingen förklaring till varför 20 procent av ungdomarna avskildes eller vad som karakteriserar dessa ungdomar jämfört med ungdomar som inte avskildes. Resultatredovisningen svarar heller inte på varför flickorna som avskildes föreföll vara yngre än pojkarna. Inte heller svarar den på varför pojkarna avskildes längre tid än flickorna. Analysen av avskiljningarna antyder dock att allvarliga våldssituationer uppstod som följd av att ungdomarna inte hade lyssnat på tillsägelser.

I jämförelsen mellan institutioner framkom inte några skillnader i tillämpningen av avskiljningar avseende pojkar och flickor eller blandad målgrupp. Figur 7 i rapporten pekar dock på att det *kan* finnas skillnader i tillämpningen mellan avdelningar inom institutioner som kan vara kopplade till vilken målgrupp som finns på avdelningen. I en intervjustudie inom SiS har det framkommit att personalen uppfattar sig mer restriktiv med avskiljningar på flickavdelningar jämfört med pojkavdelningar (Björck & Mörner, 2011), vilket kan tyda på att det trots allt förekommer olikheter beroende på kön. Motsvarande resultat har även lyfts fram i andra forskningsrapporter som pekar på att pojkar och flickor bemöts olika inom SiS (Laanemets & Kristiansen, 2008; Petersson, 2009).

Analysen av avskiljningarna visar att det skulle kunna vara möjligt att tydligare beskriva förloppet vid avskiljning. Tydligare krav på journalföringen om avskiljningar tillsammans med mer stringent analysmetodik skulle kunna identifiera till exempel kritiska tidpunkter och sammanhang när allvarligt våld uppstår. Sådan information skulle även kunna användas i fördjupade analyser om riskfaktorer som har samband med avskiljningar. Är till exempel risken för våldssituationer högre i samband med överlämningar mellan personal? Kan risken för våldssituationer vara kopplad till organiseringen av vården? Viktiga utvecklingsområden är också fördjupad kunskap om personalens förmåga till konflikthantering och andra former av insatser för att avleda våldssituationer eller hantera upplevd provokation från ungdomarna. Kunskap om personalens attityder till tvångsåtgärder och kopplingen till praktisk tillämpning är också av intresse för att få mer kunskap. Resultat från sådana insatser som beskrivits ovan skulle även kunna bidra till utformning av utbildningsinsatser som är viktiga för att utveckla personalens förmåga att hantera konflikter med ungdomarna.

Styrkor och svagheter med rapporten

Rapporten omfattar större delen av SiS ungdomsvård och journalmaterial om alla avskiljning inom ramen för LVU under en avgränsad tidsperiod. Det är en styrka samtidigt som det är en svaghet genom att det är den enda tidsperioden som undersökts. De 26 institutioner som ingår i rapporten motsvarar mer än 90 procent av SiS ungdomsvård, samtidigt som de fem institutioner som undantagits i rapporten sannolikt bär på viktig kunskap om hantering av våldssituationer. Det är möjligt att vårdinnehållet, personalkulturen, målgruppen eller liknande kan vara annorlunda vid dessa institutioner, även om det inte är känt huruvida det skulle kunna förklara varför inga avskiljningar genomförts där under perioden. Mindre än 10 procent av ungdomarna var inskrivna enligt LSU under 2008 (Statens institutionsstyrelse, 2009b)²⁸ och dessa omfattas ej heller av rapporten. Detsamma gäller dem som placeras frivilligt enligt SoL, vilket var cirka 5 procent av inskrivningarna under 2008 (Statens institutionsstyrelse, 2009b)²⁹. Rapporten har metodologiska svagheter och kan därför inte generaliseras till SiS verksamhet. Resultaten har bearbetats deskriptivt och explorativt. De statistiska analyserna har genomförts retrospektivt. Däremot har flera viktiga områden belysts som kan bli föremål utvecklings- och forskningsprojekt i framtiden.

²⁸ Enligt uppgift på sidan 20 var 76 ungdomar placerade enligt LSU under 2008.

²⁹ Enligt uppgift på sidan 14 gjordes 74 frivilliga inskrivningar under 2008.

Referenser

Antoinette, T., Lyengar, S. & Puig-Antich, J. (1990). Is Locked Seclusion Necessary for Children Under the Age of 14? *American Journal of Psychiatry*, 147 (10), 1 283–1 289.

Betemps, E., J., Somoza, E. & Buncher, R., C. (1993). Hospital characteristics, diagnosis and Staff reasons associated with the use of seclusion and restraint. *Hospital and Community Psychiatry*, 44, 367–371.

Binder, R., & McCoy, S. (1983). A study of patient's attitudes towards placement in seclusion. *Hospital and Community Psychiatry*, 34, 1 052–1 054.

Brisman, C (2008). 15 c § LVU syfte – orsaker – kollegialitet. En kvantitativ studie av avskiljningar på tre § 12-hem. C-uppsats, institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Chapman, J.F., & Ford, J.D. (2008). Relationships between suicide risk, traumatic experiences, and substance use among juvenile detainees. *Archives of Suicide Research*, 12 (1), 50–61.

Crosland, K., A., Cigales, M., Dunlap, G., Neff, B., Clark, H., B., Giddings, T., & Blanco, A. (2008). Using Staff Training to Decrease the Use of Restrictive Procedures at Two Facilities for Foster Care. *Research on Social Work Practice*, 18: 401–409.

De Hert, M., Dirix, N., Demunter H., & Corell, C. U. (2011). Prevalence and correlates of seclusion and restraint use in children and adolescents: a systematic review. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 20: 221–230.

Donovan, A., Plant, R., Peller, A., Siegel, L., & Martin, A. (2003). Two-Year Trends in the Use of Seclusion and Restraint Among Psychiatrically Hospitalized Youths. *Psychiatric Services*, 54: 987–993

Erickson, W., D. & Realmuto, G. (1983). Frequency of Seclusion in an Adolescent Psychiatric Unit. *Journal of Clinical Psychiatry*, 44 (7), 238–241.

Fisher, W. A. (2003). Elements of Successful Restraint and Seclusion Reduction Programs and Their Applicability in a Large, Urban, State Psychiatric Hospital. *Journal of Psychiatric Practice*, 9 (1), 7–15.

- Friedman, A & Utada, A (1989). A method for diagnosing and planning the treatment for adolescent drug abusers. (The adolescent drug abuse diagnoses (ADAD) instrument), *J. Drug Education*, 19, 4, 285–312.
- Fowler, N. (2006). Aromatherapy, Used as an Integrative Tool for Crisis Management by Adolescents in a Residential Treatment Center. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 19 (2), 69–76.
- Goren, S., Singh, N., N., & Best, A., M. (1993). The aggression-coercion cycle: Use of seclusion and restraint in a child psychiatric hospital. *Journal of Child and Family Studies*, 2, 61–73.
- Granath S., Grevholm E., Gårdlund, A. & Nilsson L. (2006). *Hot och våld mot kriminalvårdens personal, Rapport 2006:5*, Kriminalvården, Västerås.
- Greenwald, R. (2002). The Role of Trauma in Conduct Disorder. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 6 (1), 5–23.
- Gullik, K., McDermott, B., Stone, P., & Gibbon, P. (2005). Seclusion of children and adolescents: psychopathological and family factors. *Int J Ment Health*, 14: 37–43.
- Holstead, J., Lamond, D., Dalton, J., Horne, A. & Crick, R. (2010). Restraint Reduction in Children's Residential Facilities: Implementation at Damar Services. *Residential Treatment for Children and Youth*, 27: 1–13, 1–13.
- Irwin, M. (1987). Are seclusion rooms needed on child psychiatric units? *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 125–126.
- Laanemets, L & Kristiansen, A (2008). Kön och behandling inom tvångsvård. En studie av hur vården organiseras med avseende på genus. *Forskningsrapport nr 1*. Statens institutionsstyrelse, FoU. Stockholm.
- Larsson, T. C., Sheitman, B. B., Kraus, J. E., Mayo, J., & Leidy L. (2008). Managing treatment resistant violent adolescents: A step forward by substituting seclusion for mechanical restraint. *Adm Policy Ment Health*, 35: 198–203.
- Långström, N (2003). Att bedöma risk för återfall bland antisociala unga. En kunskapsöversikt. *SiS följer upp och utvecklar*, 2/03. Statens institutionsstyrelse. Stockholm.
- Martin, A., Krieg, H., Esposito, F., Stubbe, D., & Cardona, L. (2008). Reduction of restraint and seclusion through collaborative problem solving: A five-year prospective inpatient study. *Psychiatric Services*, 59 (12), 1 406–1 412.

- Miller, J.A., Hunt, D.P. & Georges, M. (2006). Reduction of Physical Restraints in Residential Treatment Facilities. *Journal of disability policy studies*. Vol.16 No.4, 202–208.
- Morrison, E., Morman, G., Bonner, G., Taylor, C., Abraham, I. & Latham, L. (2002). Reducing Staff Injuries and Violence in a Forensic Psychiatric Setting. *Archives of Psychiatric Nursing*, 16 (3), 108–117.
- Mörner, S & Björck, C (2011). Används tvångsåtgärder oftare för pojkar än för flickor inom den statliga ungdomsvården? Resultat från intern statistik och intervjuer med personal. *Institutionsvård i fokus, nr 3*. Statens institutionsstyrelse. Stockholm.
- Petti, T., A., Mohr, W., K., Somers, J., W. & Sims, L. (2001). Perceptions of seclusion and restraint by patients and staff in an intermediate-term care facility. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 14, 115–133.
- Pettersson, T (2009). Att arbeta på enkönade eller blandade avdelningar. Betydelse för vårdens utformning. *SiS följer upp och utvecklar, 1/09*. Statens institutionsstyrelse. Stockholm.
- Plutchik, R., Karasu, T., B., Conte, H., R., Siegel, R. & Jarrett, I. (1978) Toward a rational for the seclusion process. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 166, 571–579.
- Sailas, E., & Wahlbeck, K. (2005) Restraint and seclusion in psychiatric inpatient wards. *Curr Opin Psychiatry*, 18: 555–559.
- Singh, N., N., Singh, A., D., Davis, C., M., Latham, L., L. & Ayers, J., G. (1999). Reconsidering the Use of Seclusion and Restraints in Inpatient Child and Adult Psychiatry. *Journal of Child and Family Studies*, 8 (3), 243–253.
- Socialstyrelsen (2011). Lägesrapport 2011: *Hälso- och sjukvård och socialtjänst*. Stockholm.
- Statens institutionsstyrelse (2009a). *Verksamhetsplan 2009*. Stockholm.
- Statens institutionsstyrelse (2009b). *SiS årsredovisning 2008*. Stockholm.
- Statens institutionsstyrelse (2010a). *SiS årsredovisning 2009*. Stockholm.
- Statens institutionsstyrelse (2010b). Ungdomar inskrivna på SiS särskilda ungdomshem under 2009. *En sammanställning av ADAD inskrivningsintervjuer. Allmän SiS-rapport (2010:8)*. Stockholm.

Statens institutionsstyrelse (2011). *Verksamhetsplan 2011: Plats för förändring*. Stockholm.

Tooke, S., K. & Brown, J., S. (1992). Perceptions of seclusion: Comparing patient and staff reactions. *Journal of Psychosocial Nursing and Mental Health Service*, 20, 23–26.

Vinnerljung, B & Sallnäs, M (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child and Family Social Work*, 13, 144–155.

Wästerfors, D (2009). Konflikt hantering i ungdomsvård ur ett sociologiskt perspektiv. *Forskningsrapport, nr 3*. Statens institutionsstyrelse, FoU. Stockholm.

Produktion och tryck: Ineko AB. 2012. Arb.nr: 177435.

Miljömärkt trycksak, 341 142

Statens institutionsstyrelse, SiS, ansvarar för tvångsvård av ungdomar med allvarliga och omfattande psykosociala problem som missbruk, kriminalitet eller annat socialt nedbrytande beteende. Vården kan ske på institutioner med låsbara avdelningar, med särskilda befogenheter att ta till tvångsåtgärder som till exempel kroppsvisitering och drogtestning. Avskiljning, isolering, är en laglig åtgärd som kan ske om en intagen ungdom är så våldsam eller utagerande att han eller hon riskerar att skada sig själv eller andra.

Det övergripande syftet med den här rapporten är att analysera de avskiljningar som genomfördes under andra halvan av 2008. Rapporten belyser skillnader i tillämpningen av avskiljningar mellan pojkar och flickor samt skillnader i tillämpning av avskiljningar på institutioner för pojkar, institutioner för flickor och institutioner med blandad målgrupp. Rapporten belyser även förloppet utifrån vilken bakgrundssituation, vilka utlösande faktorer och vilken typ av våld som förekom i samband med avskiljningarna.

Resultatet visar bland annat att 20 procent av ungdomarna blev avskilda någon gång. Flickorna som avskildes var signifikant yngre än pojkarna. Pojkarna var avskilda signifikant längre tid än flickorna. Det fanns inga signifikanta skillnader i avskiljningsfrekvens mellan pojk-, flick-, och blandade institutioner. I 83 procent av besluten om avskiljning var typ av våld angivet och då var våld mot personal den typ som var vanligast, oavsett om beslutet rörde pojkar eller flickor.

ISBN 978-91-87053-02-3